

וגר לא תונה

וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: (שמות כב כ)

וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: (שמות כג ט).

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין משפטים פרשה יח²

"וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים". לא תוננו בדברים, ולא תלחצנו בממון. שלא תאמר לו: אמש היית עובד לבל קורס נבו, והרי חזירים בין שיניך, ואתה מדבר מילין כנגדי!¹ ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך? תלמוד לומר: "כי גרים הייתם". מכאן היה רבי נתן אומר: מום שבך אל תאמר לחבירך.⁴ חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם: "וגר לא תלחץ, וגר לא תונה" (שמות כג), "ואהבתם את הגר" (דברים י ט), "ואתם ידעתם את נפש הגר" (שמות כג ט) - רבי אליעזר אומר: גר לפי שסיאורו רע,⁵ לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה.⁶

רבי שמעון בן יוחאי אומר: הרי הוא אומר: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (שופטים ה לא), וכי מי גדול? מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו? הוי אומר: מי שהמלך אוהבו, שנאמר: "ואוהב גר" (דברים י ח). חביבין הגרים שבכל מקום הוא מְכַנֵּן כִּי־שָׂרָא; נקראו בני ישראל עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כח נה), ונקראו גרים עבדים, שנאמר: "לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים" (ישעיה נו ו). נקראו ישראל משרתים, שנאמר: "ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם" (ישעיה סא ו), ונקראו הגרים משרתים, שנאמר: "ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו" (ישעיה נו ו). נקראו בני ישראל אוהבים ... ונקראו הגרים אוהבים

¹ פעמיים צונו בפרשה זו על איסור הונאת הגר או הלחצתו. וחזר איסור זה ונשנה בספר ויקרא יט לג: "וְכִי יִגְוֶה אִתְּךָ גֵר בְּאֶרְצְכֶם לֹא תוֹנֶה אֹתוֹ". ועוד נצטוונו לא להטות משפט גר (דברים כד יז) ובאופן חיובי, לאהוב את הגר (ויקרא יט לד, דברים י ט), להקפיד להחיל עליו את אותה מערכת חוקה ומשפט (ויקרא כד כב, במדבר טו טו-טז) ועוד. פסוקים רבים בתורה מתמקדים ביחס לגר תוך תזכורת שגם אנחנו היינו גרים בארץ מצרים. ראשון לכולם הוא הפסוק בפרשתנו, בסמוך ליציאת מצרים ומתן תורה. ואנו נתמקד בפסוקי פרשת השבוע בלי להתיימר לכסות, ולוא שמינית שבשמינית, של הנושא הרחב של הגר. מה גם שיש להבחין בין גר תושב שאיננו יהודי לכל דבר רק קיבל עליו שבע מצוות בני נח ובין גר צדק שהוא יהודי לכל דבר. במקרא, גר הוא ככלל גר תושב ואילו אצל חז"ל יש אבחנה.

² כדרכנו בפרשות ספר שמות, נתמקד במכילתא דרבי ישמעאל, מה גם שאנו עומדים להיפרד ממדרש זה. ביתרת הפרשות של ספר שמות, אין כמעט מדרשי מכילתא. עיקרה הוא בפרשיות בא, בשלח, יתרו ומשפטים.

³ לאו דווקא "כנגד" במובן של היום – against me, אלא לעומתי, מולי, כשווה בשווה אלי, שהוא אגב לשון המקרא, כמו: "ויחן שם ישראל נגד ההר", "נלכה ונסעה ואלכה לנגדך" ועוד.

⁴ ובגמרא בבא מציעא נט ע"ב מובאים דברי ר' נתן בתוספת משל: "רבי נתן אומר: מום שבך אל תאמר לחבירך, והיינו דאמרי אינשי: דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה זקיף ביניתיא (מי שיש לו תלוי במשפחתו, לא יאמר לחברו תלה לי דג. מכאן אולי מקור לביטוי הרווח בימינו: בבית התלוי לא מזכירים את החבל). נראה גם, שדברי ר' נתן מתחברים יפה לדברי הלל לגר שבא וביקש שילמדו את כל התורה על רגל אחת: "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואיך - פירושה הוא, זיל גמור" (שבת לא ע"א) - שזו קבלת פנים מתאימה ביותר לגר.

⁵ ראה גמרא בבא מציעא נט ע"א: "תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מפני מה הזהירה תורה בשלושים וששה מקומות, ואמרי לה בארבעים וששה מקומות בגר - מפני שסורו רע". ובקהלת רבה ז ח: "טוב ארך רוח - טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר, שאילולי כן חזר לסיאורו. וקרא עליו: טוב ארך רוח מגבה רוח". וכן במדרש אגדה (בובר) שמות פרק לד: "... לפיכך נהגו לתקוע שופר בראש חדש אלול, על שם התחלת לוחות האחרונות, שהכריז משה רבינו כאשר עלה על הר סיני, שלא יחזרו ישראל לסיאורן כבתחלה". ובירושלמי עבודה זרה פרק ב סוף הלכה ב מצאנו על גר שלאחר שנתגייר גילו חכמים שהרג יהודים רבים והתפללו עליו שיחזור לסיאורו. ראה מילון אבן שושן בערך סאור (שאור) או סיאור (שיאור): "שאור, חמץ ובהשאלה: נטייה למעשים שליליים, הרגל רע". אבל סאור הוא גם החלק הפנימי המתסיס, המהות הפנימית. ראה איכה רבה (בובר) פתיחתא ב: "הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה, השאור שבה היה מחזירן למוטב". יש להכיר בכך שאדם לא משתנה ביום אחד וגם גר שמקבל עליו גרות מלאה ובנפש חפצה, יש בו מהמהות הקודמת ואי אפשר לחחוק את כל העבר במחי יד. אז מה נעשה? נעשה לו מיליון מבחני קבלה ונוודא שעבר באופן מלא וגמור את המעבר מגוי ליהודי יר"ש כדת וכדין? לאו דווקא, נקבל אותו ונדע שהתהליך האמתי הוא הדרגתי וממושך וניזהר מלהונות אותו וללחוץ עליו כדי שלא יחזור לסיאורו. ראה פירוש רש"י לפסוק השני שהבאנו בראש דברינו: "את נפש הגר - כמה קשה לו כשלוחצים אותו". ראה דברינו [קבלת גרים](#) במגילת רות וכן [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

⁶ ראה מקבילה לדברי המכילתא עד כאן, במסכת גרים פרק ד הלכה א: "וגר לא תונה ולא תלחצנו, לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון. אל תאמר לו: אמש היית עובד את הבל ואת הנבו, ועד עכשיו חזיר בין שיניך, ואתה עומד ומדבר עמי? אל תאמר לו כן, שהוא יכול לומר לך: כי גרים הייתם בארץ מצרים. מכאן היה רבי נתן אומר: מום שבך, אל תאמר לחבירך. רבי אליעזר בן יעקב אומר: גר לפי שסורו רע, הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה, שנאמר וגר לא תלחץ, וגר לא תונה, ואתם ידעתם את הגר, וגו', הוא לפי שסורו רע הזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה".

⁷ ראה הפסוק המלא שם: "עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתַתְּ לוֹ לְחֶם וְשִׁמְלָה". מה נותן הקב"ה לגר? "לחם ושמלה". ראה הסיפור בבראשית רבה ע ה על עקילס הגר שבא לר' אליעזר וקבל: "הרי כל שבחו של גר שנאמר: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה!" - זה מה שמקבל מי שעשה צעד גדול והצטרף למשפחת העם היהודי? ומה ענה לו ר' אליעזר ואיך פייס אותו רבי יהושע. בדברינו [הגר שביקש להיות כהן גדול](#) בפרשת במדבר.

וטעם וגר לא תונה - הוא גר תושב, כי אין לו עיקר ממשפחה, וכל אחד מן האזרחים יכול להונותו בהונו גם בדירתו גם להביאו לידי לחץ על ידי עדות, כי הכתוב אמר לא תענה ברעך.¹⁶

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רז

והמצוה הר"ז היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתברך: "ואהבתם את הגר" (עקב י). ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו: "ואהבת לרעך כמוך", לפי שזה הגר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה וייחד לו מצוה נוספת כמו שעשה באזהרה באונאתו, שאמר: "ולא תונו איש את עמיתו" (בהר) ואמר: "וגר לא תונה" (משפטים כב). והתבאר מלשון הגמרא (בבא מציעא נט ב) שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום גר לא תונה.¹⁷ כן גם כן אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצות סכל מזה.¹⁸ וברוב המדרשות בארו שהאל יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה אמר (פי' שמע) ואהבת את יי' אלהיך ואמר ואהבתם את הגר.¹⁹

מדרש תהלים (בובר) מזמור קמו פסוק ח - משל הצבי והצאן

"ה' שומר את גרים" - הרבה הקב"ה אוהב את הגרים. למה הדבר דומה? למלך שהיתה לו צאן. והיתה יוצאה ורועה בשדה ונכנסת בערב בכל יום. פעם אחד נכנס צבי עם הצאן הלך לו אצל העזים והרחלים, והיה רועה עמהן. נכנס עמה. יוצאת לרעות, יצא עמה. אמרו למלך: הצבי הולכה עם הצאן ורועה עמהן, בכל יום יוצא ונכנס עמהן. היה המלך אוהב לצבי ביותר. בזמן שהוא יוצא לשדה, מצוה לרועה ואומר לו: היזהר בצבי הזה, לא יכהו אדם. וכשהיה נכנס עם הצאן, היה מצוה אוהבו עליו: תנו לו שיאכל וישתה. והיה אוהב הצבי ביותר. אמר לו הרועה: אדוני המלך, כמה תישים וכמה עזים וכמה רחלים וכמה גדיים יש לך, ואין אתה מזהירני. ואל הצבי בכל יום אתה מצוני עליו! אמר לו: הצאן כך דרכה לרעות. אבל הצביים במדבר הן יושבין, אין דרכן ליכנס לישב אצל בני אדם. וזה הצבי נכנס וישב אצלנו, לא נחזיק לו טובה שעזב המדבר הגדול הרחב, מקום שהצביים והאילות רועות, והניח אותן ובא אצלנו? לכן אנו צריכין להחזיק לו טובה. כך אמר הקב"ה: טובה גדולה צריך אני להחזיק לגר, שהניח משפחתו ובית אביו ובא אלי. לכן אני מצוה עליו: "ואהבתם את הגר" (דברים י ט), וגר לא תונה וגו' (שמות כב כ), לכך נאמר: "ה' שומר את גרים".²⁰

¹⁶ מדובר בגר תושב, מבאר אבן עזרא, ולא בגר צדק וכן הוא בפשטות בכל הפסוקים בתורה בהם נזכר גר. ראה גם פירושו לפסוק השני שהבאנו: "וגר לא תלחץ - גם עם השופט ידבר, בעבור שלא יחשב השופט כאשר יריב הישראלי עם הגר לעזור תורת ישראל, גם כן דברי יחיד אמר הכתוב לא תלחץ, והעד: ושפטם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דברים א, טז)". אבל חז"ל מבארים את הפסוקים בדרכה של תורה שבע"פ שמדובר בגר צדק שקבל עליו עול תורה ומצוות. וגם לשיטתם, ודאי שיש פסוקים בהם מדובר בגר תושב שקבל עליו שבע מצוות בני נח ובפרט שלא לעבוד עבודה זרה, אבל איננו גר צדק, כגון הפסוקים המציינים במפורש "גר ותושב" (ויקרא כה) או הפסוק על טרפה ונבלה "לגר אשר בשערך תתננה ואכלה" (דברים יד כא). נושא זה של גר תושב מול גר צדק, בפרט בפסוקי התורה מחייב דיון מיוחד. ראה [הגדרה כללית באתר דעת](#).

¹⁷ אבל בגמרא בבא מציעא נט ע"א למדנו: "תנו רבנן: המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין ... דכתיבי שלשה לאוין: וגר לא תונה (שמות כ"ב), וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו (ויקרא ט), ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה) ... לוחצו נמי, שלשה כתיבי: ולא תלחצנו (שמות כב), וגר לא תלחץ (שמות כג), ולא תהיה לו כנושה (שמות כב) - וגר בכלל הוא!". ולא ברור מדוע אומר הרמב"ם רק שני לאוים ולא שלושה. על מנת לקבל תמונה כוללת של שיטת הרמב"ם לגבי מניית מצוות לא תעשה של הונאת והלחצת הגר, יש לעיין בדבריו במצוות לא-תעשה רנ"ב ורנ"ג: "והמצוה הרנ"ב היא שהזהירנו מהונות הגר בדברים ג"כ. כלומר אונאת דברים. והוא אמרו יתעלה (משפטים כב) וגר לא תונה. ולשון מקלאתא וגר לא תונה בדברים. ונכפלה האזהרה בו ואמר (קדושים יט) לא תונו אותו. ובספרא שלא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה. והמצוה הרנ"ג היא שהזהירנו מהונות גר צדק ומהזיקו במקחו וממכרו והוא אמרו (משפטים כב) ולא תלחצנו. ולשון מקלאתא ולא תלחצנו בממון. וכבר התבאר בגמרא מציעא (נט ב) שהמאנה את הגר עובר משום לא תונו איש את אחיו ומשום גר לא תונה וכן הלוחצו עובר משום לא תלחצנו נוסף על האזהרה (רנ) שהוא נכלל עם ישראל, רוצה לומר אונאת ממון".

¹⁸ כשהרמב"ם בא למנות את המצוות הוא מדגיש שאכן יש כאן שתי מצוות בסדר מניין תרי"ג המצוות. יש איסור כללי "לא תונו איש את אחיו" והגר כלול בה כחלק בלתי נפרד מעם ישראל. אך יש מצווה נוספת מיוחדת לגר: "וגר לא תונה". באופן דומה יש שתי מצוות לאהוב את הגר. האחת, כחלק מהמצווה הכללית לכל עם ישראל: "ואהבת לרעך כמוך" והשנייה, מיוחדת לגר: "ואהבתם את הגר". שתי מצוות יש כאן, מדגיש הרמב"ם ואינו יודע מי מחכמי ישראל שעסקו במניית המצוות (סמ"ק ואחרים) שלא מסכים (סכל) עם מנייה כפולה זו. ראה גם לשון ספר החינוך מצוה סג: "שנמנענו מלהונות הגר אפילו בדברים, והוא אחד מן האומות בזה שנתגיייר ונכנס בדתינו, שאסור לנו לבזותו אפילו בדברים, שנאמר [שמות כ"ב, כ'] וגר לא תונה. ואף על פי שאנו מזהירים בזה בישראל, וזה כיון שנכנס בדתינו הרי הוא כישראל, הוסיף הכתוב לנו אזהרה בו, וגם נכפלה האזהרה עליו דכתיב [ויקרא י"ט, ל"ג] לא תונו אותו פעם אחרת, לפי שענין האונאה אליו קרובה יותר מבישראל".

¹⁹ אפשר להשלים דברים אלה של הרמב"ם עם דבריו הנחרצים בפירושו למשנה במסכת ביכורים פרק א שגר יכול לומר "אלוהינו ואלוהי אבותינו" גם בתפילה (ובניגוד ללשון המשנה, הרמב"ם מסתמך שם על הירושלמי). כך גם מצוי בשו"ת הרמב"ם הלכות קריאת שמע פרק א. הגר הוא כעת חלק בלתי נפרד מעם ישראל, אבל יש לו יחס מיוחד. לא לגריותא, אלא לתוספת.

²⁰ ראה מדרש זה גם במדרש במדבר רבה ח ב. וראה גם ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג שהביא משל זה בקיצור, משל הוא דבר מוכר וידוע ואין צורך לפרט: "ובכמה מקומות הזהירה התורה על אונאת הגר, מפני אשר שכח עמו ובית אביו ובא לחסות תחת

אלהו רבה (איש שלום) פרשה כז²¹

... באותה שעה היתה מריבה בין ישראל לגרים, אמר לו הקב"ה למשה: משה, למה עשו מריבה אילו עם אילו? אמר לפניו: ריבוננו של עולם, אתה יודע! אמר לו: ולא כך אמרתי לך? "הקהל חוקה אחת לכם ולגר וגוי תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם" (במדבר טו טו-טז).²²

מיכן אמרו: שלש מדות בגרים: יש גר כאברהם אבינו, יש גר כחמור, יש גר כגוי לכל דבר. יש גר כגוי לכל דבר, כאיזה צד? יש לו נבילות וטרפות שקצים ורמשים בתוך ביתו, אמר: מתי אתגייר ואהיה ביניהם של ישראל, שאכילתן יפה, ויש להן ימים טובים ושבתות, ויכלו אילו מתוך ביתי. אכופ על עצמי ואתגייר. לסוף שחזר לסורו, באו עליו ייסורין לטובתו ולהציל מידו מה שעשה. אמר הקב"ה: כשם שאהב אתכם, כך אתם תאהבו אותו, שנאמר: ואהבתם את הגר (דברים י יט). יש גר שמשול כחמור, כאי זה צד? הלך לישא אשה מישראל, אמרו לו: אין אני אשיא לך עד שתגייר. אמר: אכופ על עצמי ואתגייר. לסוף שחזר לסורו, באו עליו ייסורין לטובתו ולהציל מידו מה שעשה. אמר הקב"ה: בניי, כשם שבקש זה מכם מנוחה, כך אתם תנו לו מנוחה, שנאמר: וגר לא תונה ולא תלחצנו וגוי (שמות כב כ). יש גר כאברהם אבינו, כאי זה צד? הלך ופשפש בכל האומות, כיון שראה שמספרין בטובתן של ישראל אמר: מתי אתגייר ואהיה כהם ואכנס תחת כנפי השכינה? שנאמר: "ואל יאמר בן הנכר וגוי כה אמר ה' לסריסים וגוי ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם וגוי" (ישעיה נג ד ה).²³

שבת שלום
מחלקי המים

כנפי השכינה, כענין שנאמר (רות ב, יא): ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת ... משל לצבי שבא לעדר ושם ירבע עם הצאן ירעה, וחמל עליו בעל העדר, כי עזב כר נרחב ויעמוד במקום צר". ראה הדימוי של היהדות כמקום תחום וצר אם בשטחי מרעה מוגדרים (מגודרים) ואם במכלאות הצאן בערוב יום, בעוד ש"העולם הגדול" ממנו בא הגר הוא מקום נרחב.

²¹ עיקר מדרש זה הוא על המריבה שהייתה בין בני ישראל והגרים (הערב רב) בעקבות עונש ארבעים שנות נדודים במדבר בעקבות חטא המרגלים. ראה פרק טו בספר במדבר וכן דברינו [החצי השני של הפרשה](#) וכן דברינו [תורה אחת ומשפט אחד](#) בפרשת שלח לך. אך אותנו מעניין דווקא סופו של המדרש (שלא הבאנו בדברינו שם) הדין בסוגים שונים של גרים.

²² ראה מוטיב דומה במדרש במדבר רבה ח ד בטענות של דוד ויהושע: "אמר דוד: וכי בשביל הגרים הללו עשה הקב"ה לעמו כן? ... אמר יהושע: וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור?" וזה עניין אחר את מעניין, ראה במקור שם.

²³ על מי אנו מצווים במיוחד לא תונו ולא תלחצו? על הגר הגוי, שבא ליהנות מטובתן של ישראל, מהחגים היפים של עם ישראל (אולי גם מהמאכלים הטעימים), ועל הגר החמור, שבא לישא בת ישראל! עליהם אנו מצווים במיוחד לא להונות, לא ללחוק, לאהוב ולתת מנוחה. על הגר המושלם שהוא כאברהם אבינו שבא בלב שלם ובנפש חפצה להיכנס תחת כנפי השכינה – עליו אפשר לדאוג פחות. הוא אדם חזק שיועד מה הוא רוצה. על הגר הגוי והגר החמור (שים לב לביטויים) דברה התורה בעיקר. **תנו להם מנוחה!**